

Перга Ю.М.

Національний технічний університет України
 «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЖУРНАЛ «ОСНОВА» ЯК ПЛАТФОРМА НАЦІЄТВОРЕННЯ: ВПЛИВ УКРАЇНОФІЛЬСЬКОГО ДИСКУРСУ НА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

Розвідка осмислює петербурзький місячник «Основа» (1861–1862) як інтелектуальну інфраструктуру українського модерного націєтворення і як каталізатор трансформації імперської політики з вузько-цензурної у системну репресію. На базі дискурс-аналізу програмних текстів (насамперед «Двох руських народностей» М. Костомарова) і мовознавчого проєкту П. Куліша показано, що журнал здійснив перехід від етнографічного опису до політичної артикуляції нації: стандартизував мовну норму й правопис, упорядкував історичний наратив (із акцентом на козацькій державності), інституалізував канон через публікацію значного корпусу творів Т. Шевченка. Порівняльна перспектива з імперською ідеологією «єдиного руського народу» та слов'янофільською публіцистикою фіксує не просто культурну розбіжність, а ціннісно-політичний конфлікт, у якому українська програма федералізму, місцевого самоврядування і шкільництва рідною мовою набуває для Петербурга виміру «державної безпеки». Причинно-наслідковий аналіз ув'язує практики «основ'ян» – шкільні ініціативи, підручники, суспільну критику – з висхідною траєкторією заборон: від точкових цензурних втручань і закриття журналу у 1862 р. до Валувського циркуляру (1863), що штучно «замикає» українську мову у сфері красного письменства, та Емського указу (1876), який криміналізує публічну присутність українського слова (театр, освіта, ввіз видань). Розкрито петербурзьку «стратегічну географію» видання: близькість до центрів влади водночас легітимувала і демаскувала рух, пришвидшуючи репресивну відповідь. Показано парадокс довготривалих наслідків: спроба лінгвоциду спричинила структурну консолідацію руху, зміцнення зв'язків із галицьким середовищем та інституційні інновації (від ЛТШ до академічних мереж), що забезпечили тяглість націєтворення попри адміністративні заборони. Новизна статті полягає у трактуванні «Основи» не як «епізоду відлиги», а як вузла політичної причинності, у якому культурна програма породжує імперську доктрину стримування, переводячи «українське питання» з царини культури у поле безпекової державної політики другої половини XIX ст.

Ключові слова: журнал «Основа», періодика, публікація, українофільство, модерне націєтворення, Валувський циркуляр, Емський указ, друга половина XIX ст., мовне питання.

Постановка проблеми. Період «Великих реформ» імператора Олександра II, що розпочався після поразки Російської імперії у Кримській війні, ознаменувався значною лібералізацією суспільного життя. Ця «відлига» створила тимчасове «вікно можливостей» не лише для російського суспільства, але й для неросійських народів імперії, які отримали змогу активізувати свою громадську та культурну діяльність. Саме в цей час український національний рух, який доти розвивався переважно в академічних і вузьких інтелектуальних колах, отримав змогу вийти в публічний

простір. Пожвавлення було стрімким: 1859 р. почали виникати недільні школи з викладанням народною мовою, з'явилися українські підручники, зокрема «Граматика» Пантелеймона Куліша (1857) та «Буквар» Тараса Шевченка (1861) [3].

Кульмінацією цього піднесення став вихід у Санкт-Петербурзі в січні 1861 р. першого українського суспільно-політичного та літературно-мистецького журналу в Російській імперії – «Основа» [20]. Часопис, який Заснували ключові постаті українського відродження – Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров та Василь Білозерський (який

став головним редактором), став головним осередком гуртування національних сил [20] Творці розглядали його не просто як літературний альманах, а як комплексний націєтворчий проєкт, покликаний системно представити українську ідентичність як окрему, самодостатню та історично обґрунтовану [25].

Центральна теза дослідження полягає в тому, що «Основа», артикулюючи цілісний українофільський дискурс, кристалізувала український національний проєкт у формі, яку імперська адміністрація сприйняла як пряму політичну загрозу. Діяльність журналу, що охоплювала мовознавство, історіографію, літературу та публіцистику, перетворила абстрактні етнографічні зацікавлення на чітку програму національного самоствердження. Це, у свою чергу, спровокувало цілеспрямовану державну реакцію, яка еволюціонувала від ситуативної цензури до системної політики лінгвоциду. Ця політика, що на десятиліття визначила підхід уряду до «українського питання», була інституціоналізована у Валуєвському циркулярі 1863 р. та Емському указі 1876 р., які стали прямою відповіддю на виклики, сформульовані на сторінках «Основи».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна українська історіографія трактує XIX ст. як добу «національного відродження», поняття, котре ввели в науковий обіг М. Грушевський, Д. Дорошенко та інші класики української історичної науки [18] Проте в останні десятиліття спостерігається переосмислення цього процесу. Відбувається поступовий перехід від примордіалістських концепцій, що розглядали цей період як «пробудження» віковичної нації, до модерністських та конструктивістських підходів. Останні трактують націєтворення як активне «творення» або, за Бенедиктом Андерсоном, «уявлення» національної спільноти з боку інтелектуальної еліти [18]. Діяльність «Основи» в цьому контексті є класичним прикладом переходу від фази «А» (академічної, або наукової), що полягала у збиранні етнографічних та історичних матеріалів, до фази «В» (культурно-організаційної) за трифазною моделлю Мирослава Гроха. На цьому етапі інтелігенція починає цілеспрямовану культурницьку діяльність для поширення національної свідомості серед ширших верств населення [18]. А. Л. Котенко проаналізував матеріали журналу «Основа» з погляду нової просторової історії. Він виявив, що редакція та дописувачі видання цілеспрямовано працювали над формуванням українського національного простору. Вони постійно

зверталися до просторових аспектів у своїх публікаціях: досліджували українські етнічні землі, популяризували подорожі рідним краєм та започатковували створення національних меморіальних місць [15].

Джерельна база дослідження є комплексною і включає кілька груп джерел. Основою є повний корпус випусків журналу «Основа» за 1861–1862 рр., що дає змогу провести контент-аналіз його ідеологічної програми й тематичного наповнення [20]. Критично важливими є архівні матеріали, зокрема документи з Російського державного історичного архіву, що стосуються цензурних заборон окремих статей, призначених для «Основи». Ці документи, які ввели в науковий обіг В. Дудко та інші дослідники, розкривають механізми імперського контролю та демонструють, на які саме теми влада реагувала найгостріше ще до видання Валуєвського циркуляру [3].

Третя група джерел – це нормативно-правові акти органів державної влади Російської імперії, а саме тексти Валуєвського циркуляру 1863 р. [20] та Емського указу 1876 р. [11]. Вони є ключовими документами, що фіксують офіційну державну політику щодо української мови та культури. Нарешті, до аналізу залучаються его-документи (листування діячів «Основи») та матеріали тогочасної преси, зокрема полемічні статті з російських видань, таких як газета «День» Івана Аксакова та журнал «Современник» Миколи Чернишевського, які розкривають ідеологічний контекст і гостроту протистояння [23].

Вибір Санкт-Петербурга як місця видання журналу не був випадковим, а становив частину стратегії його засновників [19]. Перебування в столиці імперії, з одного боку, надавало певні переваги: прямий доступ до центральних цензурних комітетів та міністерств, а також можливість апелювати до ліберальних російських кіл, на підтримку яких, зокрема О. Герцена, українофіли певною мірою розраховували [25]. З іншого боку, така локація робила діяльність «основ'ян» максимально прозорою для наглядових органів, зокрема Третього відділення. Цей парадокс «діяльності в лівці лева» свідчить про спробу легітимізувати український рух в очах імперського центру, водночас просуваючи власну націєтворчу програму. Однак така висока видимість зрештою призвела до швидкої та жорсткої реакції влади, щойно вона усвідомила політичний масштаб проєкту.

Мета дослідження: осмислити петербурзький місячник «Основа» (1861–1862) як інтелектуальну інфраструктуру українського модерного

націєтворення і як каталізатор трансформації імперської політики з вузько-цензурної у системну репресію.

Для досягнення поставленої мети у статті застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Провідним є метод *дискурс-аналізу*, який використовується для вивчення ключових програмних текстів «Основи», зокрема статті М. Костомарова «Дві руські народності» та мовознавчих праць П. Куліша. Цей метод дає змогу виявити основні концепти, метафори й аргументаційні стратегії, за допомогою яких конструювався образ окремої української нації, відмінної від російської [16].

Історико-порівняльний метод застосовується для зіставлення українофільського наративу, представленого в «Основах», з панівними ідеологіями того часу: офіційною імперською доктриною «православ'я, самодержав'я, народності» та ідеологією російського слов'янофільства, яскравим представником якого був І. Аксаков. Таке порівняння дає змогу виявити точки фундаментального ідеологічного конфлікту та зрозуміти, чому український проєкт був абсолютно неприйнятним для імперського центру [16].

За допомогою причиново-наслідкового аналізу встановлюється прямий зв'язок між конкретними публікаціями та практичними ініціативами «основ'ян» (як-от видання підручників, підтримка недільних шкіл) і подальшими адміністративними реакціями російського уряду. Цей метод дає змогу простежити еволюцію державної політики від окремих цензурних втручань до системних заборон, кульмінацією яких став Валуєвський циркуляр [8].

Теоретичною рамкою дослідження є *концепції з теорії націй та націоналізму*, зокрема праці М. Гроха, Е. Сміта та Б. Андерсона. Інтеграція цих теорій дозволяє осмислити діяльність «Основи» не як ізольоване явище, а як частину загальноєвропейського процесу націєтворення, як процес «уявлення спільноти» та переходу від культурної агітації (фаза В) до спроби політичної мобілізації (початки фази С) [18].

Виклад основного матеріалу. Діяльність журналу «Основа» стала якісним стрибком в українському націєтворенні. Якщо попередній етап руху був переважно етнографічно-фольклорним, то «Основа» свідомо перейшла від простого опису народу до формування модерної нації. Кожен культурний елемент – мова, історія, література – на сторінках часопису набував чіткого політичного значення, перетворюючись на аргумент у боротьбі за національне самовизначення.

На думку А. Л. Котенка, саме редакція та автори «Основи» вперше переосмислили традиційно поширене поняття «малорос» і почали систематично замінювати його націоналістичним і вже територіалізованим «українцем» [15].

Теоретичним маніфестом, що обґрунтовував право українців на окреме національне існування, стала програмна стаття історика Миколи Костомарова «Дві руські народності», опублікована в «Основах» 1861 р. [16]. У цій праці Костомаров вийшов далеко за межі аналізу мовних чи етнографічних відмінностей. Він запропонував концепцію фундаментальної цивілізаційної та ментальної окремішності українського (південноруського) та російського (великоруського) народів [5].

За М. Костомаровим, ці відмінності сягають корінням у княжу добу й зумовлені різними історичними долями: «Але ми звернули трохи вбік од своєї мети. Річ у тому, що назва Русь ізпоконвіку закріпилася за південно-руським [українським] народом» [14]. Він протиставляв ключові риси національних характерів. Для українців, на його думку, характерні індивідуалізм, потяг до особистої свободи, демократизм, що виявлявся у вічових традиціях Київської Русі та пізніше в устрої «козацької християнської республіки», та федералізм як ідеальна модель суспільного устрою [21]. Натомість для росіян, як стверджував історик, притаманні колективізм, здатність до сильної державної організації, схильність до самодержавства та жорсткого централізму [8]. Ця праця фактично стала першим етнопсихологічним дослідженням українців, де було сформульовано проблему національної ментальності [16]. Переводячи дискусію з площини філології у площину політичної культури та національного характеру, М. Костомаров завдав прямого ідеологічного удару по імперській доктрині «єдиного руського народу», доводячи, що українці та росіяни є двома різними, хоч і спорідненими, народами зі своїми відмінними шляхами історичного розвитку.

Якщо М. Костомаров заклав історико-філософський фундамент української окремішності, то Пантелеймон Куліш розробив практичний інструментарій для її утвердження – єдину літературну мову та правопис. Його «Граматика», видана ще 1857 р., та фонетичний правопис, що отримав назву «кулішівка», стали основою для мовної політики «Основи» [6]. Ці кроки слід розглядати не як суто філологічні вправи, а як свідомі політичні акти. Стандартизація мови та створення єдиного правопису були необхідними умовами для формування спільного культурного й інформаційного

простору, який би об'єднував українців по обидва боки імперського кордону і був би доступним для масового читача.

П. Куліш наполягав, що українська літературна мова має розвиватися на живій народній основі, водночас вбираючи елементи старої книжної мови [6]. Ключовою вимогою, яку послідовно обстоювала «Основа», було запровадження навчання рідною мовою в початкових школах [19]. Ця вимога була прямою атакою на політику русифікації і становила центральний елемент програми перетворення етнічної маси на свідому політичну націю. Адже саме через школу та церкву, за задумом українофілів, нова національна ідентичність мала поширитися серед мільйонів селян.

«Основа» цілеспрямовано працювала над формуванням національного пантеону та власного історичного наративу, відмінного від імперського. Вирішальну роль у цьому відіграла публікація спадщини Тараса Шевченка. На сторінках журналу вперше побачили світ понад 70 раніше не друкованих творів поета, зокрема поеми «Іван Гус», «Неофіти», п'єси «Назар Стодоля» [20]. Ці публікації, які іноді називають четвертим виданням «Кобзаря», остаточно закріпили за Шевченком статус національного пророка та символу боротьби за волю [22].

Паралельно журнал друкував історичні праці М. Костомарова, П. Куліша, О. Лазаревського, які створювали українську версію минулого [20]. В центрі цього наративу була козацька доба, що інтерпретувалась як період існування української державності, республіканських свобод і демократичних традицій. Таким чином, конструювалася історична тяглість від Київської Русі через козацьку державу до сучасності, що легітимізувала прагнення до національного самовизначення. Охоплюючи змістом «практично усі галузі життя українців» – від освіти й культури до суспільно-політичних питань, – «Основа» створювала модель повноцінного національного життя, яке могло існувати автономно від російського культурного та політичного поля [17].

Системна та всеохопна націєтворча програма «Основи» не могла залишитися непоміченою імперською владою. Реакція була швидкою і розвивалася по висхідній: від полеміки в пресі та окремих цензурних втручань до розробки комплексної репресивної політики, спрямованої на придушення українського руху.

Першим полем битви став публічний простір. Вихід «Основи» спричинив шквал критики з боку

російської преси, як консервативної, так і, частково, ліберальної [25]. Найбільш запекла полеміка розгорнулася з провідним слов'янофільським виданням – газетою «День» Івана Аксакова [23]. Слов'янофіли, які мріяли про єдність слов'янського світу під егідою Росії, категорично не визнавали мовної та національної окремішності українців, оскільки це руйнувало їхню концепцію «великої російської нації» [23].

У цій полеміці російська сторона вперше чітко артикулювала тези, які згодом ляжуть в основу державної політики. Український рух таврувався як штучний, інспірований ззовні, як «польська інтрига» або австрійський вплив, спрямований на розкол «єдиного руського народу» [8]. Така риторика позбавляла українофільство автентичності в очах російського суспільства та влади і переводила його з площини культурного явища в розряд ворожої політичної діяльності, що загрожує територіальній цілісності імперії.

Паралельно з публічною полемікою посилювався й адміністративний тиск. Аналіз архівних документів, що стосуються цензури «Основи», виявляє важливу деталь: влада реагувала не лише на національну проблематику. Цензурні заборони торкалися статей, що містили гостру соціальну критику: опис зловживань чиновників під час проведення селянської реформи 1861 р., висвітлення селянських протестів, критика урядової політики в галузі народної освіти, зокрема закриття недільних шкіл 1862 р. [3].

Це свідчить про те, що імперська адміністрація вбачала в діяльності «основ'ян» подвійну загрозу. З одного боку, це була загроза національного сепаратизму. З іншого – загроза соціального вибуху. Поєднання національних гасел (освіта рідною мовою для народу) з гострою соціальною проблематикою (захист інтересів селянства) було для імперії найнебезпечнішим сценарієм. Це перетворювало абстрактну ідею нації на конкретну програму дій, потенційно привабливу для мільйонних селянських мас. Саме цей синергетичний ефект двох страхів імперії – страху соціальної революції та страху національного розколу – зумовив особливу жорсткість подальших репресій. Вересень 1862 р. став останнім місяцем існування «Основи»; журнал припинив вихід через фінансові труднощі та посилення урядового тиску [19].

Таємний циркуляр міністра внутрішніх справ Петра Валуєва від 18 липня 1863 р. став першим системним актом, спрямованим на придушення українського руху, і був прямою та

логічною відповіддю на діяльність, яку пропагувала «Основа» та створені під її впливом громади [2]. Безпосереднім поштовхом до його появи стала активність українофілів у народній освіті: створення недільних шкіл, видання популярної літератури та підручників, як-от «Граматика» Куліша й «Буквар» Шевченка, а також підготовка українського перекладу Євангелія Пилипа Морачевського [8].

Формулювання циркуляру є показовим. Забороняючи видання навчальної, релігійної та загальнопризначеної для початкового читання народу літератури, він водночас дозволяв публікацію «творів, що належать до галузі красного письменства» [10]. Це був стратегічно прорахований удар. Його мета полягала в тому, щоб обмежити українську мову сферою розваг для нечисленної інтелігенції, маргіналізувати її та не допустити до двох ключових інститутів формування масової свідомості – школи та церкви. Ідеологічним обґрунтуванням стала сумнозвісна теза про те, що «ніякої окремої малоросійської мови не було, немає і бути не може», а саме «наріччя» є лише зіпсованою поляками російською мовою [2]. Польське повстання 1863–1864 рр. стало зручним політичним приводом для впровадження заборон, які ідеологічно та адміністративно готувалися вже кілька років у відповідь на виклик «Основи» [8].

Якщо Валуєвський циркуляр був спробою *обмежити* український публічний простір, то Емський указ імператора Олександра II від

18 травня 1876 р. став спробою його *повної ліквідації* [11]. Указ був реакцією на те, що, попри заборони 1863 р., український рух не згас, а лише змінив форми, пожвавивши діяльність у рамках київської «Старої громади» та перемістивши видавничий центр до австрійської Галичини [11].

Емський указ забороняв не лише друкувати будь-які книги українською мовою (за винятком історичних документів та художніх творів, але з російською орфографією), а й театральні вистави, публічні читання, друкування текстів до нот та, що найголовніше, ввезення українських видань з-за кордону [11]. Наслідком указу стала ліквідація Громад, закриття газети «Киевский Телеграф», звільнення низки професорів-українців з Київського університету, зокрема Михайла Драгоманова [7]. Репресії, що тривали до революції 1905 р., завдали величезної шкоди розвитку української культури [11].

Проте ця репресивна політика мала й парадоксальний наслідок. Зіткнувшись із неможливістю легальної діяльності в Російській імперії, наддніпрянські діячі були змушені налагодити тісні зв'язки з українським рухом у Галичині. Саме на кошти наддніпрянських меценатів у Львові було засновано Літературне товариство ім. Шевченка (1873), яке згодом перетворилося на повноцінну академію наук. Таким чином, імперські заборони, спрямовані на роз'єднання, об'єктивно сприяли консолідації загальноукраїнського руху та заклали підвалини для майбутньої соборності [10].

Таблиця 1

Еволюція репресивної політики Російської імперії щодо українського руху (1861–1876)

Етап / Документ	Причина / Контекст	Зміст заборон	Ідеологічне обґрунтування влади	Наслідки для українського руху
Цензура «Основи» (1861–62)	Діяльність журналу; критика селянської реформи та освітньої політики [3]	Заборона окремих статей соціально-критичного змісту [3]	«Поширення шкідливих чуток», «підбурювання селян [3]	Закриття журналу у вересні 1862 р. [19]
Валуєвський циркуляр (1863)	Активність громад, недільні школи, видання підручників [8]. Польське повстання [10].	Заборона друку навчальної, релігійної та призначеної для народу літератури українською мовою [2]	«Української мови не було, немає і бути не може»; «польська інтрига», загроза сепаратизму [2].	Припинення діяльності недільних шкіл, згорання видавничої справи в Наддніпрянщині.
Емський указ (1876)	Пожвавлення діяльності київської «Старої громади», видання книг у Галичині, меморандум М. Юзефовича [11].	Повна заборона друку (крім історичних документів), театральних вистав, публічних читань, ввезення книг українською мовою [11].	«Українофільство» як політичний рух, що загрожує єдності імперії [24]	Ліквідація Громад, звільнення професорів з Київського університету [24], переміщення центру національного руху до Галичини.

Висновки. Журнал «Основа», попри своє коротке існування (1861–1862), виконав історичну місію, перетворивши розпорошені ідеї українофільства на цілісну, публічно артикульовану програму модерного націєтворення. Він запропонував нації мову (яку стандартизував П. Куліш), власну версію історії (яку обґрунтував М. Костомаров) і національний пантеон героїв (який уособлював Т. Шевченко). «Основа» стала першою в Російській імперії платформою, яка системно доводила не лише культурну, а й цивілізаційну окремішність українського народу.

Саме ця комплексність та системність націєтворчого проєкту «Основи» спровокувала пряму та ескалаційну відповідь з боку російської держави. Імперська адміністрація, яка до того часу переважно ігнорувала або зневажала «малоросійське наріччя», побачила в діяльності журналу

та громадівського руху контури альтернативного політичного суб'єкта. Це змусило її перейти від ситуативної цензури до розробки тривалої стратегії асиміляції, що була юридично зафіксована у Валуєвському циркулярі та Емському указі.

Отже, «Основа» стала поворотним моментом в історії українсько-російських відносин XIX ст. Вона не лише сформулювала український національний проєкт для внутрішнього вжитку, а й змусила імперію дати на нього офіційну відповідь, тим самим визначивши «українське питання» як одну з ключових і найгостріших проблем своєї внутрішньої політики. Парадоксально, але саме жорстокість цієї відповіді, що мала на меті знищити український рух, сприяла його подальшій консолідації, посиленню зв'язків між Наддніпрянщиною та Галичиною і, зрештою, перетворенню його на незворотний історичний процес.

Список літератури:

1. Валуєвський циркуляр 1863. *Велика Українська Енциклопедія*. URL: <https://salo.li/A3Dd432>
2. Валуєвський циркуляр 1863. *Енциклопедія «Наукове товариство імені Шевченка»*. URL: <http://encyclopedia.com.ua/entry-493>
3. Випуск 6. «Із Лубен Полтавської губ.» огляд статті Василя Шевича. *Національна історична бібліотека України*. <https://nibu.kyiv.ua/news/269/>
4. Гуманітарні. Історія. 1861 р. Перший український журнал Основа – Товар. URL: <https://salo.li/F5c92c4>
5. Дві руські народності. *Вікіпедія*. URL: <https://salo.li/491e46d>
6. Дві руські народності: через півтора століття. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/63407>
7. Джерелознавчі студії. Розкриття фондів. *CORE*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/38341942.pdf>
8. До 160-річчя від виходу друком журналу «Основа» (1861, Петербург). URL: <https://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/osnova/>
9. Дудко В. Статті для журналу «Основа» (1861–1862), заборонені цензурою. URL: <https://salo.li/09482e4>
10. Емський указ. *Вікіпедія*. URL: <https://salo.li/3fB5F2E>
11. Емський указ. Загратована мова. *Національна історична бібліотека України*. 1876. URL: <https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/427/>
12. Емський указ російського царя: історія спроби знищення всього українського. URL: <https://salo.li/255f5B2>
13. Казакевич О. Валуєвський циркуляр 1863 року в історіографічних оцінках. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 40. 2013. С. 69–74.
14. Костомаров М. Дві руські народности. *Ukrainian Studies at the University of Toronto*. URL: <https://salo.li/f3DC3d8>
15. Котенко А. До питання про творення українського національного простору в журналі «Основа». *Український історичний журнал*. 2012. № 2. С. 42–57.
16. Лагодич В. Аналіз праці М. І. Костомарова «Дві руські народності». URL: <https://salo.li/Ce8caeF>
17. Основа (журнал). *Вікіпедія*. URL: <https://salo.li/739F39e>
18. Основа. Березень. 1861. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0012106>
19. Основа. Лютий. 1861. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0012091>
20. «Основа» (1861–1862 pp.). *eScriptorium*. URL: <https://salo.li/505FF39>
21. Постає Пантелеймона Куліша як редактора та видавця. URL: <https://salo.li/2C474ac>
22. Райківський І.Я. Концептуальні засади українського національного відродження XIX століття. *Вісник Прикарпатського університету*. Історія. 2008. Вип. 14. URL: <https://salo.li/74CAffF>
23. Українофільство та державоохоронна політика царизму. *Бібліотека BukLib.net*. URL: <https://buklib.net/books/32830/>

24. Як забороняли українську мову в імперії та СРСР і чим це загрожувало. *РБК-Україна*, 2025. URL: <https://salo.li/f0b5C3d>

25. Якиминська Л. В. Історіографічний аналіз ментальності українського селянства. *Чорноморський літопис*. 2011. № 5. С. 135–140.

Perga Yu.M. «OSNOVA» MAGAZINE AS A PLATFORM FOR NATION-BUILDING: THE INFLUENCE OF UKRAINOPHILE DISCOURSE ON STATE GOVERNANCE IN THE RUSSIAN EMPIRE OF THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

This study examines the St. Petersburg monthly «Osnova» (1861–1862) as an intellectual infrastructure of Ukrainian modern nation-building and as a catalyst for the transformation of imperial policy from narrow censorship to systemic repression. Based on discourse analysis of programmatic texts (primarily M. Kostomarov's «Two Ruthenian Nationalities») and P. Kulish's linguistic project, the article demonstrates that the magazine accomplished a transition from ethnographic description to political articulation of the nation: it standardized linguistic norms and orthography, systematized historical narrative (with emphasis on Cossack statehood), and institutionalized the canon through publication of a significant corpus of T. Shevchenko's works. A comparative perspective with the imperial ideologeme of «unified Ruthenian people» and Slavophile journalism reveals not merely cultural divergence, but a value-political conflict in which the Ukrainian program of federalism, local self-governance, and native-language education acquires the dimension of «state security» for St. Petersburg. Causal analysis links the practices of «Osnova» contributors – educational initiatives, textbooks, social criticism – with an ascending trajectory of prohibitions: from targeted censorship interventions and the magazine's closure in 1862 to the Valuev Circular (1863), which artificially «confines» the Ukrainian language to the sphere of belles-lettres, and the Ems Ukase (1876), which criminalizes the public presence of the Ukrainian word (theatre, education, importation of publications). The St. Petersburg «strategic geography» of the publication is revealed: proximity to centres of power simultaneously legitimized and exposed the movement, accelerating the repressive response. The paradox of long-term consequences is demonstrated: the attempt at linguisticicide caused structural consolidation of the movement, strengthening ties with the Galician milieu and institutional innovations (from the Shevchenko Scientific Society to academic networks), which ensured continuity of nation-building despite administrative prohibitions. The novelty of the article lies in interpreting «Osnova» not as an «episode of thaw», but as a node of political causality where a cultural program generates an imperial containment doctrine, transferring the «Ukrainian question» from the realm of culture to the field of security state policy of the second half of the 19th century.

Key words: «Osnova» magazine, periodicals, publication, Ukrainophilism, modern nation-building, Valuev Circular, Ems Ukase, second half of the 19th century, language question.

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 17.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025